

ARSLAN HAN

Alâüddevle Arslan Han
Muhammed b. Süleyman
(ö. 526/1132)

Batı Karahanlı hükümdarı.

Babası Süleyman, Tamgaç Han İbrâhim'in torunudur. Karahanlı Hükümdarı Kadir Han Cebrâil, Sultan Melikşah'ın oğulları arasında çıkan karışıklıklardan faydalanarak Horasan'ı ele geçirmek isteyince Melik Sencer tarafından esir alınarak idam edildi. Sencer bu olaydan sonra Mâverâünnehir'i yeniden teşkilâtlandırmaya başladı ve Muhammed b. Süleyman'ı Arslan Han unvanıyla Semerkant'ta Batı Karahanlı tahtına çıkardı (1102). Arslan Han, Sencer'in tavsiyelerine uyarak halka iyi davrandı ve kan dökülmesine engel oldu. Bir müddet sonra da Karahanlı hânedarından Ömer Han tarafından Semerkant'tan uzaklaştırıldı. Ancak Sencer'in müdahalesiyle Ömer Han mağlûp edildi. 1103 yılında yine Karahanlı hânedarından Sagun (Sağır) Bey unvanıyla tanınan Hasan b. Ali onunla mücadeleye girişti. Arslan Han, Sencer'in yardımıyla onu da bozguna uğratarak bu tehlikeden kurtuldu. Sagun Bey daha sonra af dileyerek Arslan Han ile anlaştı ise de 1109 yılında tekrar asker toplayarak onun üzerine yürüdü. Arslan Han her zamanki gibi Sencer'den yardım istemek zorunda kaldı. Sencer büyük bir orduyla Sagun Bey üzerine yürüdü. Nahşeb'de yapılan savaşta Sagun Bey'i mağlûp eden Selçuklu ordusu çok sayıda esirle Horasan'a döndü.

Birkaç yıl sonra Arslan Han halkın malına el uzattığı, onlara zulüm ve haksızlık ettiği, ülkeyi harabeye çevirdiği ve emirlerini dinlemediği gerekçesiyle Sencer'e şikâyet edildi. Bunun üzerine Sencer Mâverâünnehir'e hareket etti. Bunu duyan Arslan Han korkuya kapıldı ve Sencer'in gözde emirlerinden Kamac'a haber gönderip aralarını düzeltmesini istedi. Sencer huzura gelip itaat arzemesi şartıyla onu affedeceğini bildirdi. Arslan Han ise kendisine bağlı olduğunu, ancak yaptıklarından dolayı huzuruna gelmekten korktuğunu bildirdi. Sonunda Sencer barışa razı oldu, Arslan Han da itaat arzetti (507/1113-14).

Arslan Han 1130 yılından önceki bir tarihte felç geçirince yerine oğlu Nasr Han'ı nâib tayin etti. Nasr Han cesur ve yiğit bir hükümdardı. Fakat şehirde büyük

yük nüfuz ve itibara sahip olan bir Alevî ile şehrin reisi iş birliği yaparak Nasr'ı öldürdüler. Arslan Han bunun üzerine Türkistan'da bulunan diğer oğlu Ahmed'i Semerkant'a çağırdı. Öte yandan oğlunun bunlarla başa çıkamayacağını düşünerek Sencer'den yardım istedi. Ancak Ahmed kendisini karşılamaya gelen Alevî'yi öldürttüğü gibi reisi de hapsedirdi. Âsilerin cezalandırıldığını öğrenen Arslan Han, Sultan Sencer'e haber gönderip durumu bildirdi ve geri dönmesini istedi. Sencer buna çok kızdı ve bulunduğu yerde birkaç gün bekledi. Ava çıktığı bir sırada da gördüğü bir grup süvariye yakalatıp sorguya çekti. Süvariler, kendilerinin Arslan Han tarafından Sencer'i öldürmek üzere görevlendirildiklerini itiraf ettiler. Bunun üzerine Sencer Semerkant'a yürüyüp şehri muhasara etti, Arslan Han da bir kaleye sığınmak zorunda kaldı. Sencer şehri zaptederek yağmalayınca (1130) Arslan Han af ve aman diledi. Hükümdar da onu affederek Belh'e gönderdi. Arslan Han bir müddet sonra bir rivayete göre orada, başka bir rivayete göre ise Merv'de öldü ve burada yaptırmış olduğu türbeye defnedildi.

Dindar bir hükümdar olan Arslan Han ülkede huzur ve sükûnu sağladıktan sonra 12.000 kişilik hassa ordusuyla gayri müslimlere karşı sık sık cihada çıkmış ve bundan dolayı "gazi" unvanını almıştır. Medeniyet ve refahın gelişmesi için de büyük gayret sarfetmiş ve bazı köprüler yanında İskickes'te bir ribât*, Şarğ'da ve Şehristan'da cuma camileri inşa ettirmiştir. Şehristan'daki Cuma Camii Moğol istilâsına, minaresi ise günümüzde kadar ayakta kalabilmiştir. Onun zamanında Batı Karahanlılar Selçuklular'a daha fazla bağımlı hale gelmişler ve sık-kellerde Sencer'in adına yer vermişlerdir. Sencer'in Arslan Han'dan "nâib ve hudut memurumuz" diye bahsetmesi de bunu göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 350, 367, 427, 497, 661; XI, 82, 83; Bûndârî, *Zübdetü'n-Nuşra*, s. 239; Zambaur, *Manuel*, s. 206; Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 139; a.mlf., "İlek Khâns", *El²* (İng.), III, 1114; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, Ankara 1981, s. 59; Barthold, *Türkistan*, s. 127, 129, 133, 140, 151, 643; a.mlf., "Arslan Han", *İA*, I, 610; M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1984, II, 158-163; Omelyan Pritsak, "Kara-Hanlılar", *İA*, VI, 266-267.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

ARSLAN PAŞA CAMİİ

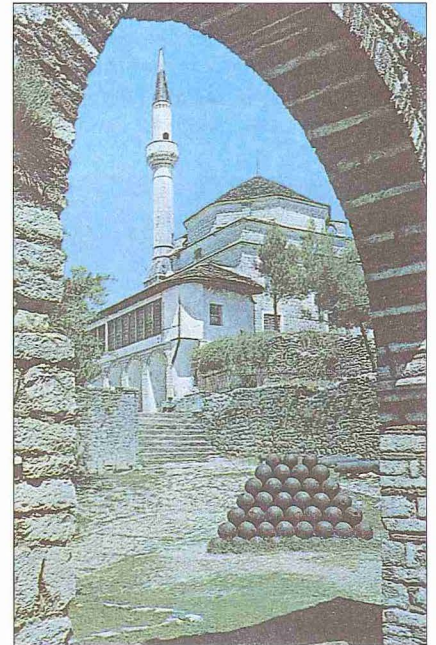
Bugün

Yunanistan sınırları içinde bulunan
Yanya'da XVII. yüzyılda yapılmış
Arslan Paşa Külliyesi'ne ait cami.

1017 Ramazanında (Aralık 1608) düzenlenen vakfiyesine göre Tırhala (şimdi Trikkala) sancak beyi ve sonraları Rume- li beylerbeyi olan Arslan Paşa (veya Ağa) tarafından medrese, zâviye-imaret ve türbe ile birlikte yaptırılmıştır. 1081'de (1670-71) Yanya'yı ziyaret eden Evliya Çelebi caminin mimarisini, süslemelerini ve içindeki minberi ile minaresini öve- rek anlatmakta ve caminin kapısı üstünde 1027 (1618) yılını veren celi hatla yazılı tarih kitabesini kaydetmektedir. Hazîrede Arslan Paşa ailesinin türbele- ri vardır. Avlu kapısı önünde Kapıcıbaşı Mustafa Bey bir köşk yaptırmış, bunun tarihini de bizzat Evliya Çelebi yazmış- tır. Avlunun göle bakan tarafında ise Arslan Paşa'nın büyük bir aşhane-ima- reti vardır.

Kale içinde yüksek bir arazide bulun- duğundan ancak merdivenle ulaşılan Arslan Paşa Camii kesme taştan yapılmış olup kare bir mekândan ve bunu örten tek kubbeden ibarettir. Rumeli camilerinin çoğunda görüldüğü gibi sekizgen sağır yüksek bir kubbe kasnağı-

Arslan Paşa Camii — Yanya / Yunanistan

na sahiptir. Kasnak dört taraftan kemerli payandalarla desteklenmiştir. Kiremit örtülü olan kubbe yarım küre biçiminde olmayıp kasnağın hatlarını devam ettiren bir piramit şeklindedir. Caminin bitişiğinde, alt katında kâgır kemerleri bulunan bol pencereci bir ilâve kısım vardır.

Caminin kible tarafında uzanan geniş hazîrenin içinde ise yakın bir tarihe kadar sekiz köşeli bir plana göre yapılmış olan ve kubbesi kiremit örtülü Arslan Paşa Türbesi bulunmaktaydı.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 648-649; A. Bon, *Retour en Grèce*, Atina 1952, s. 115; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri IV*, s. 293-294, 369.

SEMAVİ EYİCE

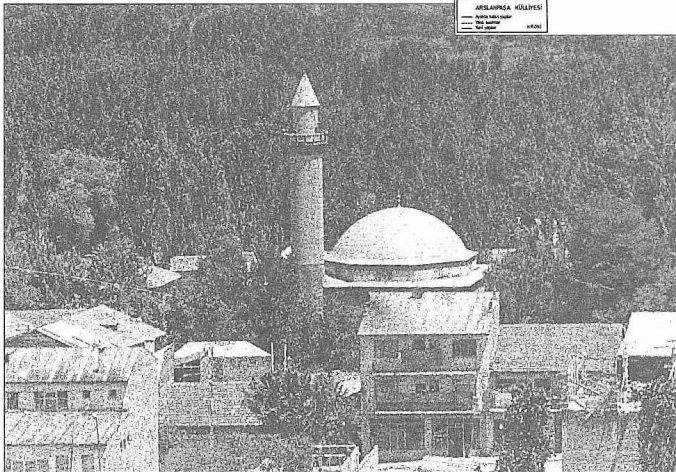
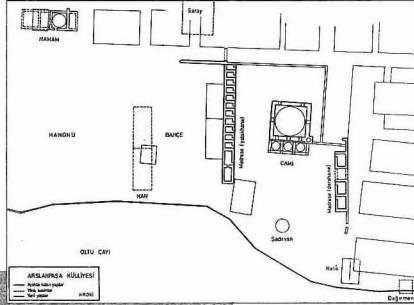
ARSLAN PAŞA KÜLLİYESİ

Erzurum'un Oltu ilçesinde saray, medrese, mektep, cami, han, hamam, çarşı ve bir değirmenden meydana gelen XVII. yüzyıla ait külliye.

Bugün yalnız camisi faal durumda olan külliye Çıldır Atabegleri'nden, 1680 yılında idam edilen Kars Muhafızı Mehmed Arslan Paşa tarafından yaptırılmıştır. Mevcut kitâbelerden 1075'te (1664-65) tamamlandığı anlaşılmaktadır. Oltu çayı kenarından başlayıp geniş bir alana yayılan yapıların merkezinde tamamen kesme taştan yapılmış kare planlı ve tek kubbeli cami yer alır. Cümle kapısı üzerindeki 1075 tarihli inşa kitâbesinden başka kapı kemerinin dışında, son cemaat yerinin orta kubbesi kemerinde ve avlu kapısında birer kitâbe daha bulunmaktadır. 1077 (1666-67) tarihli vakfiyesi ise Vakıflar

Arşivi'ndedir. Harime giriş, sivri kemerli ve üzeri üç kubbe ile örtülü son cemaat yerindedir. 13.40 m. çapında olan kubbe sivri kemerli tromplarla geçilmiştir. Mahfil, vâiz kürsüsü ve minareye duvar içinden açılan merdivenlerle çıkılır. İç mekân kireç sıvalıdır ve taş mihrabın bordüründeki geometrik motifler dışında süslemesi yoktur. Son cemaat yerinin mihrabiyeleri ile cümle kapısındaki süslemelerde Osmanlı geleneklerinden farklı mahallî özellikler hâkimdir. Pencere alınlıklarının dış yüzlerindeki kabartma yazılar ise yalnız bu camide bulunmaktadır. Kuzeybatı köşedeki prizma biçimi kaide üzerinde yükselen silindirik minare, iki renkli taş işçiliğiyle Doğu Anadolu'daki kısa minare tipine girmektedir.

Cami avlusunun doğu ve batısında sıralanan beşik tonoz örtülü medrese hücreleri, basit ölçüde Fâtih ve Süleymaniye medreseleri gibi planlanmış ve batıdakiler dersane, doğudakiler yatakhane olarak kullanılmıştır. Batıdaki hücrelerde ikiyeşer pencere, doğudakilerde dışarıya bakan birer aydınlatma menfezi mevcut olup hücreler ayrıca dolap nişleri ve ocaklarla da teşkilâtlandırılmıştır. Bugün medresenin, vakfiyede sayılarının yirmi beş olduğu belirtilen hücrelerinden ayakta kalmış olanları, yapılan bazı değişiklik ve ilâvelerle Kur'an kursu binası olarak kullanılmak-

Arslan Paşa Külliyesi'nin planı ve külliye içindeki cami - Oltu / Erzurum

tadır. Avlunun kuzeyinde bir şadırvan, güneyinde de bir hazîre yer almaktadır.

Külliye'nin halen enkaz durumunda bulunan saray, çarşı, han ve değirmeni Rus-Ermeni işgali sırasında yağmalanıp yakılmıştır. Hamam ise şahıs mülkü haline gelmiş ve sıcaklık kısmı dışındaki bölümleri yıkılarak yerine modern evler yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Konyalı, *Erzurum Tarihi*, s. 520-524; M. Adil Özer, *Tarihte Çıldır Atabegleri ve Torunları*, Erzurum 1971, s. 87-88; R. Hüseyin Ünal, "Erzurum İli Dahilindeki Anıtlar Üzerine Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, VI, Erzurum 1974, s. 83-84; Abdüsselâm Uluçam, "Oltu'da Arslanpaşa Külliyesi", *VD*, XVII (1983), s. 93-107.

ABDÜSSELÂM ULUÇAM

ARSLAN b. SELÇUK

(أرسلان بن سلجوق)

(ö. 423/1032)

Selçuklu hânedanının atası olan Selçuk'un büyük oğlu.

Bazı kaynaklarda kendisinden İsrâîl olarak bahsedilmekle birlikte daha çok Türkçe adı Arslan Yabgu ile şöhret bulan bu Selçuklu beyi, ilk defa Karahanlılar'la Sâmanîler arasındaki mücadelede dikkatleri üzerine çekti. Karahanlı Hükümdarı Buğra Han Hârûn b. İlig Han, Sâmanî topraklarının bir kısmını işgal edince (992) Sâmanî Hükümdarı II. Nuh, Selçuk'tan yardım istedi. O da oğlu Arslan kumandasındaki bir orduyu Sâmanîler'e yardıma gönderdi. Arslan'ın yardımıyla Karahanlılar'ı mağlûp eden Sâmanîler istilâ edilen topraklarını geri aldılar. Bu münasebetle Buhara-Semer kant arasındaki Nur kasabası Selçuklular'a yurt olarak verildi. Karahanlılar ile Sâmanîler gibi birbirleriyle mücadele halinde olan iki devlet arasında kalan Selçuklular, mahirane siyasetleriyle bu bölgede varlıklarını sürdürmeyi başardılar. Karahanlı İlig Han Nasr'ın Ekim 999'da Buhara'yı zaptederek Sâmanî Hükümdarı Abdülmelik ve hânedan mensuplarını Özkent'e sürmesiyle Sâmanî Devleti fiilen sona erdi. Bu hadise Arslan'ın ve ona bağlı Türkmenler'in nüfuz ve itibarını daha da arttırdı. Karahanlılar'ın elinden kaçmayı başaran Sâmanî şehzadesi Ebû İbrâhim el-Müntasır Karahanlılar'a karşı yine Arslan'dan yardım istemek zorunda kaldı. Birlikte Semerkant civarına geldiler. Kûhek denilen